

навіть самопожертви. Механізмами такої емпатії є рефлексія, децентрація, вищі форми антиципації і неадаптивна активність.

Останнім часом посилюється увага до досліджень емпатії в аспекті професійного становлення особистості. На основі аналізу вищезгаданих праць емпатію можна розглядати як інтегральну професійно значущу якість особистості, яка поєднує такі характеристики як чутливість, доброта, доброзичливість, спостережливість, розуміння, тактовність, чуйність, емоційну гнучкість тощо. Емпатійність як якість особистості відображає взаємозв'язок свідомості та поведінки, емоцій та настрою, які виявляються в діяльності, спілкуванні та закріплені в рисах їх характеру. З цього випливає багатогранність феномену емпатії, яка включає в себе відповідні особистісні характеристики, емоційні і вольові якості, потреби, звички, здібності, знання та вміння.

Висновок. Гуманістичний напрямок у розв'язанні глобальних проблем освіти передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості вчителя. На наш погляд, емпатійна спрямованість повинна спеціально формуватися у майбутнього вчителя, який до моменту вибору педагогічної професії вже повинен мати достатньо високий рівень емпатії. Рівень розвитку емпатійності людини, в першу чергу, визначається її спрямованістю, яка передбачає сформованість гуманних, альтруїстичних якостей особистості і відповідну до них просоціальну поведінку. На жаль, у сучасній системі педагогічної освіти не враховуються дані вимоги ні на етапі відбору студентів у педагогічний вуз, ні на етапі формування в них професійних знань, умінь та навичок. Погляд на емпатійність майбутніх педагогів як на професійно важливу якість дає можливість оптимізувати навчально-виховний процес у педагогічному вузі, розробляти нові технології виховання, у яких би конструктивно реалізовувались суб'єкт-суб'єктні взаєностосунки між педагогом і учнями як повноправними учасниками навчально-виховного процесу.

Література

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М.: Прогресс, 1995. – 296 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
3. Виговська Л. П. Емпатія як специфічна форма відображення об'єктивної дійсності / Л. П. Виговська // Духовність як основа консолідації суспільства: Міжвід. наук. зб. – К. : НДІ „Проблеми людини”, 1999. – Т. 16. – С. 76–81.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 1984 с.
5. Дубровина И. В. Современный старшеклассник. Проблемы самоопределения / И. В. Дубровина, А. В. Мудрик. – М. : Знания, 1987. – 64 с.
6. Кропоткин П. А. Этика / П. А. Кропоткин. – М. : Политиздат, 1993. – 496 с.

УДК 159.922.7 (043.3)

Жизномірська О. Я.

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ЗАПОРУКА ПРОФЕСІЙНОГО УСПІХУ

У процесі економічних, соціальних та освітніх змін особистість сучасного формату має вміти презентувати себе як самодостатню, компетентну, відповідальну, креативну та інноваційну людину своєї країни. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства та державними стандартами до реформування української освіти. Так, педагоги розуміють та докладають усіх інтелектуальних зусиль для оволодіння учнями певними компетентностями: гнучко адаптовуватися у мінливих,

складних ситуаціях; самостійно та критично мислити; бачити та формулювати проблему, знаходити шляхи раціонального вирішення; грамотно працювати з інформацією, робити аргументовані висновки; бути комунікабельним у різних соціальних взаєминах; самостійно працювати над розвитком особистої моралі, інтелекту, культурного рівня тощо. Водночас особистість педагога має прагнути до особистісних та професійних звершень, життєвого самовдосконалення, успіху та позитивної реалізації власного «Я» в освітньому середовищі. Думаємо, що вчителі високого професійного «гатунку» мають проявляти емоційну стійкість до будь-яких труднощів, уміти злагоджено діяти в критичних ситуаціях, упевнено відстоювати свої позиції, а також «звертатися» до спектру внутрішніх (особистісних) та зовнішніх (міжособистісних) ресурсів тощо.

З нашої точки зору, особистість педагога має бути психологічно компетентна, внутрішньо змотивована до професійної діяльності, мати інноваційний потенціал, рефлексивне бачення, позитивне мислення, оскільки вище окреслене позитивно впливатиме та визначатиме її стратегію особистісного та професійного «Я» успіху та саморозкриття.

Проблеми психологічної компетентності й готовність учителя до конструктивного діалогу з дітьми набуває чинності в педагогічному форматі. Зокрема, вивчались питання особистісних «Я» - централій та структури інноваційної діяльності педагогів (Б. Житник та ін.), професійного здоров'я, успіху, самовдосконалення (В. Назаренко, Л. Назаренко, С. Одайник та ін.), позитивного педагогічного спілкування, стійких педагогічних позицій вчителів (О. Марченко та ін.).

Метою роботи є окреслення особистісних централій та компонентів інноваційного потенціалу педагогів у викликах сьогодення.

Сьогодні значущості набуває соціальна позиція «Я» педагога в життєвих реаліях та його конструктивна взаємодія з усіма учасниками навчально-виховного процесу. Як зазначає Б. Житник, особистісна централія вчителя має різну модальність і, зрештою допомагає ефективному його застосуванню нововведень у своєму навчальному закладі. По-перше, гуманістична централія педагога стимулює до налаштування на розуміння кожного учня (думок, ідеалів, цілей, прагнень, переживань); готовність до співчуття; визнання значущості емоційного стану дитини; права на її автономність. По-друге, методична централія педагога стимулює до опанування знань, прикладних аспектів, що дозволяють залучити учня до дослідницької роботи та пошукової активності. По-третє, егоцентрична, - стимулює його до професійного та особистісного самоаналізу, позитивного прийняття себе як особистості, зміцнює віру та впевненість у свої педагогічні можливості та прагнення, робить прихильним до творчої професійної поведінки та психологічної культури. Таким чином, як підкреслює вчений ставлення педагога до різних освітніх змін та нововведень визначає, насамперед, комплекс трьох його централій : гуманістичної, егоцентричної та методичної. При цьому найважливішим фактором є наявність у кожній централії таких складових, як когнітивної, емоційної та поведінкової.

Поряд з цим дослідник рекомендує застосовувати термін «учитель інноваційної орієнтації». Саме інноваційний потенціал педагога у реаліях сьогодення визначає ступінь його готовності до дослідницької роботи, яка залежить не лише від його креативності, але й від рівня сформованості інших важливих компонентів : мотиваційного (прагнення до інноваційної діяльності); методологічного (опанування концептуальних і теоретичних засад дослідної праці, орієнтація у сучасних підходах до вирішення педагогічних проблем, наявність власної професійної позиції); технологічного (вміння обирати інноваційну проблему та тему дослідження,

розробляти програму пошукової роботи, опанування методики напрацювання авторських програм, різних способів упровадження змін у педагогічний процес); рефлексивного (здатність до самоаналізу своєї діяльності та педагогічних проблем, до визначення на цьому фоні цілей та завдань експериментальної роботи).

Отже, домінуюче спрямування інноваційної діяльності, опосередковане переважаючими потребами, ціннісними настановами й орієнтаціями вчителя, його життєвою та професійною позицією, змістом діяльності, ступенем розвитку рефлексивної свідомості та самосвідомості, залежить від рівня сформованості основних компонентів культури професійно-особистісного самовизначення, зокрема позитивної готовності вчителя до участі в проектуванні нових освітніх систем, подоланні психологічних бар'єрів та творчих невдач, органічному поєднанні інноваційної діяльності й особистісно-психологічної культури, володінні різними способами модернізації та систематизації засобів навчально-виховного процесу, задоволеності педагогічною працею, гнучкості, варіативності, критичного мислення, вмінні застосовувати компромісні рішення, орієнтація та визначення позитивних якостей, переваг, значущості учнів, повага педагога до власного «Я» та «Я-іншого», вмінні визначати власні пріоритети в організації та реалізації педагогічного процесу тощо [1].

Розуміємо, що кожен педагог у своєму навчально-виховному закладі прагне досягти успіху та професійного самовдосконалення. Як зазначають В. Назаренко, Л. Назаренко, С. Одайник серед основних складових структури успішної діяльності вчителя є професійне здоров'я, що визначається вдалим професійним самовизначенням, позитивним відчуттям перебування на своїй професійній «ниві», можливістю цілковитої самореалізації в обраній професії та отримання задоволення й натхнення від своєї праці [3].

Водночас О. Марченко робить акцент на «педагогічній позиції» особистості вчителя й трактує окреслене як систему тих інтелектуальних, вольових та емоційно-оцінних ставлень до педагогічної дійсності та діяльності. Ученим виокремлено тактичну та стратегічну позиції педагогів у процесі навчально-виховного простору. Насамперед, стратегічна позиція педагога спрямована на тривалу перспективу, широту мислення й базується на стійких міжособистісних взаєминах, підпорядкованих меті та завданнях освітнього процесу. Натомість тактична позиція вчителя визначається його стратегією, а також залежить від конкретних обставин. З огляду цього, виокремлюють основні педагогічні тактики в ході професійної діяльності вчителя, а саме кінетична, що характеризується досягненням єдиних цілей педагога та учня, дотримуючись позицій «разом», «попереду», «позаду». Рівнева, – передбачає співпідпорядкованість учителя у взаєминах з учнями : «зверху», «знизу», «нарівні». Дистанційна позиція «відбиває» фізичну та духовну відстань між учасниками навчально-виховного процесу : «далеко», «близько», «поруч». Емпатійна позиція вчителя характеризується емоційним розташуванням до учня, яке допускає різного ступеня співпереживання, емпатійної палітри емоцій : «поза», «з», «в». Таким чином, універсальне й сучасне позиційне «розташування» та спілкування педагога зі своїми учнями має переважати позиція «поруч – на рівні – разом – з вами» [2].

Таким чином, особистість сучасного педагога має швидко реагувати на освітні зміни, вміти відстоювати власну думку, перспективно бачити переваги та недоліки власної діяльності, вміти передбачати ризики, професійно виконувати доручення та приймати конструктивні рішення тощо.

Література

1. Житник Б. О. Імперативи педагогічної інноватики сучасної школи. Частина II / Б. О. Житник. – Х. : Основа, 2015. – 96 с.

2. Марченко О. Г. Основи педагогічної майстерності / О. Г. Марченко. – Х. : Основа, 2009. – 112 с.
3. Назаренко В. С. Професійний успіх педагога як соціально-педагогічна проблема : наук.-метод. посібник. Частина I / В. С. Назаренко, С. Ф. Одайник. – Харків, 2015. – 96 с.
4. Туріщева Л. В. Творчість у педагогічній діяльності / Л. В. Туріщева. – Х. : Основа, 2010. – 128 с.
5. Шевченко О. А. Тренінги професійного становлення молодих педагогів / О. А. Шевченко, І. А. Хозраткулова. – Х. : Основа, 2010. – 112 с.

УДК 37.011.3:57

Жирська Г. Я.

ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ БІОЛОГІЇ

Актуальність проблеми формування еколого-валеологічної культури громадян сучасного суспільства зумовлена зростанням техногенного впливу на природне середовище і здоров'я людини, змушеної «виживати», всіляко пристосовуючись до умов життя. Ця здатність безпосередньо залежить від ступеня сформованості еколого-валеологічної культури, яку можна розглядати як засіб забезпечення екологічнобезпечної та здоров'язбережувальної взаємодії з довкіллям. Тому одним з головних завдань освіти є не лише створення умов для розвитку здорової особистості, а й формування у неї стійкої мотивації та звичок здорового способу життя, виховання потреби й умінь збереження у належному стані середовища свого існування тощо. Вирішення цих завдань потребує спеціальної підготовки вчителів, що дозволяє розглядати еколого-валеологічну культуру як компонент професійної культури педагога.

У багатьох психолого-педагогічних працях зазначається, що еколого-валеологічна культура виявляється в системі духовних цінностей особистості, у всіх видах і результатах людської діяльності, пов'язаної з пізнанням і перетворенням довкілля, виражає сутність та якісний рівень взаємовідносин між суспільством і природою. У дослідженні Бойчука Ю. Д. обґрунтовано, що формування еколого-валеологічної культури у людини сприяє розвитку в неї гуманістичних установок, ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок, які сприяють становленню екологічнобезпечної та здоров'язбережувальної поведінки.

Мета даної публікації полягає у розкритті значення спецкурсу «Еколого-валеологічна культура вчителя» для підготовки творчого вчителя біології, зорієнтованого не лише на особистісний та професійний саморозвиток, а також формування системи його гуманістичних цінностей як головного мотиву педагогічної діяльності у сфері еколого-валеологічної освіти.

Формування еколого-валеологічної культури майбутніх вчителів природничого напрямку є необхідною умовою їхньої фахової підготовки, оскільки саме вони основною мірою реалізують соціальне завдання з формування еколого-валеологічної компетентності школярів. На це спрямована низка навчальних дисциплін для студентів-біологів у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. Володимира Гнатюка, а також спецкурс «Еколого-валеологічна культура вчителя», метою якого є узагальнення екологічних, валеологічних, психолого-педагогічних і методичних знань та їх суб'єктифікація для формування особистісної значимості й готовності до використання у професійній діяльності.

Еколого-валеологічна культура вчителя біології розглядається нами як складова професійної компетентності, що відображає інтегративну якість особистості